

Особливості тренінгової роботи з мріями студентів, які мають порушення слуху

Lytvynenko O.O. Peculiarities of training work with the dreams of students that have hearing impairments / O.O. Lytvynenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 272–282.

O.O. Lytvynenko. Peculiarities of training work with the dreams of students that have hearing impairments. The concept of training work with first-year students, having hearing impairment was created.

The functional significance of a dream as a theoretical model of an ideal future of man was analyzed. The main functions of dreams such as: motivating, forming, saturating, compensatory, innovation, functions of anticipation, goal definition and planning, personal protection and comfort were systematized.

The peculiarities of the dreams of students with hearing impairments were diagnosed. The relationship between prognostic development of individuality and its adaptive resources was analyzed. The conditions and peculiarities of adaptation of hearing-impaired students for College education were studied.

The theoretical model of training with dreams of hearing-impaired students based on the concept of realistic dreams quite related to the potential accomplishments of the individual was described. In the framework of our model, the real dream is regarded as a phenomenon, which under favorable conditions leads to action, which, in turn, contributes to the realization of dreams.

The plan and training program for first-year students with hearing impairments was developed. The purpose of the training lies in finding and articulating a dream related to professional activity and creation on its basis the strategy of self-development.

Technical characteristics and conditions of training, as well as the criteria of training effectiveness were identified.

The article presents the theoretical basis for the development of the training, describes the training process model and analyzes the practical applications and mechanisms of its implementation.

Key words: dream, goal, strategy, hearing impaired students, adaptation, self-development, planning, training.

О.О. Литвиненко. Особливості практичної роботи з мріями студентів, які мають порушення слуху. Представлено концепцію тренінгової роботи зі студентами-першокурсниками, які мають порушення слуху.

Узагальнено функціональне значення мрії як теоретичної моделі ідеального майбутнього людини. Систематизовано основні функції мрії, а зокрема: спонукальну, змістотворчу, формуючу, насичуючу, компенсаторну, інноваційну, функції антиципації, визначення мети й планування, особистісного захисту та комфортності.

Досліджено особливості мрій студентів з порушеннями слуху та проаналізовано взаємозв'язок розвитку прогностичної сфери особистості з її адаптаційними ресурсами. Вивчено умови та особливості адаптації студентів з порушеннями слуху до навчання в коледжі.

Описано теоретичну модель тренінгової роботи з мріями слабчущих студентів, засновану на концепції реалістичних мрій, пов'язаних із цілком можливими потенційними досягненнями особистості. В межах нашої моделі реальна мрія розглядається як явище, що за сприятливих умов має призвести до дії, яка, в свою чергу, сприятиме реалізації мрії.

Розроблено план і програму тренінгу для студентів-першокурсників, які мають порушення слуху. Мета тренінгу полягає у віднайденні та формулюванні слабчущими студентами мрій, пов'язаних з професійною діяльністю, і створенні на їх основі стратегії саморозвитку.

Визначено технічні особливості та умови тренінгової роботи, а також сформульовано критерії ефективності тренінгу.

У статті представлено теоретичні засади розробки тренінгу, описано модель тренінгового процесу і проаналізовано практичні особливості та механізми його проведення.

Ключові слова: мрія, ціль, стратегія, слабчущі студенти, адаптація, саморозвиток, планування, тренінг.

Е.А. Литвиненко. Особенности практической работы с мечтами студентов с нарушениями слуха. Представлена концепция тренинговой работы со студентами-первокурсниками, имеющими нарушения слуха.

Обобщено функциональное значение мечты как теоретической модели идеального будущего человека. Систематизированы основные функции мечты, а именно: побудительная, смыслотворческая, формирующая, насыщающая, компенсаторная, инновационная, функции антиципации, определения цели и планирования, личностной защиты и комфортности.

Исследованы особенности мечтаний студентов с нарушениями слуха и проанализирована взаимосвязь развития прогностической сферы личности с её адаптационными ресурсами. Изучены условия и особенности адаптации слабослышащих студентов к обучению в колледже.

Описана теоретическая модель тренинговой работы с мечтами слабослышащих студентов, основанная на концепции реалистичных

мечтаний, зв'язаних з вповне можливими потенціальними досягненнями личности. В рамках нашей модели реальная мечта рассматривается как явление, которое при благоприятных условиях должно привести к действию, которое, в свою очередь, будет способствовать реализации мечты.

Разработан план и программа тренинга для студентов-первокурсников с нарушениями слуха. Цель тренинга заключается в нахождении и формулировании слабослышащими студентами мечтаний, связанных с профессиональной деятельностью, и создании на их основе стратегии саморазвития.

Определены технические особенности и условия тренинговой работы, а также сформулированы критерии эффективности тренинга.

В статье представлены теоретические основы разработки тренинга, описана модель тренингового процесса и проанализированы практические особенности и механизмы его проведения.

Ключевые слова: мечта, цель, стратегия, слабослышащие студенты, адаптации, саморазвитие, планирование, тренинг.

Постановка проблеми. Процеси модернізації, що відбуваються у вітчизняному освітньому просторі, передбачають все інтенсивніше впровадження гуманістичного підходу, центрального на студентів. Лише розуміючи почуття, прагнення та загальний склад особистості студента, викладач може налагодити з ним конструктивні відносини, які, в свою чергу, призведуть до максимально високої якості остаточного продукту їх взаємодії, зокрема: рівня освіти, професійних знань, умінь та навичок.

Налагодження такого процесу пришивидшується за участі практичного психолога. Робота практичного психолога часто буває спрямована на виявлення особливостей ціннісної сфери студентів, їх цілей і прагнень. Цілі та цінності кожної людини спрямовують вектор її життєвого руху взагалі та професійної реалізації зокрема. В той час, як цінності особистості визначають загальну специфіку процесу її актуалізації, цілі діяльності безпосередньо пов'язані з рівнем домагань та потенційними досягненнями. Але внутрішній світ особистості вміщує ще один конструкт, який визначає масштаб прагнень, домагань та загальнолюдського цілепокладання. Цим конструктом є мрії людини, ті ідеї, які освітлюють весь шлях життєвої реалізації.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Попередній аналіз літератури показав, що перші спроби відносно наукового тлумачення мрії спостерігаються вже у філософії Арістотеля, І. Канта, Г. Гегеля та ін. Феномен мрії також привертав увагу таких педагогів, літераторів і

громадських діячів, як А. З. Макаренко, Д. І. Писарев, Г. Торо, А. Франс та ін. У психології проблема мрії розроблялася В. Вундтом, Т. Рібо, М. Б. Беркінблітом, О. В. Петровським, Л. М. Веккером, С. Л. Рубінштейном, Б. І. Додоновим. Сучасні підходи до вивчення проблеми мрій представлені у роботах В. В. Барабанової, М. Є. Зеленової, Д. О. Леонтєва, О. В. Шелобанової, Т. В. Юр'євої та ін.

Психологи розрізняють, перш за все, фантастичну і реалістичну мрію. Предмет фантастичних мрій часто буває настільки нереальним, що його нездійсненність усвідомлюють навіть самі мрійники. Найчастіше діти і підлітки вдаються до таких мрій заради самозаспокоєння або «самонасолодження». В науці склалося суперечливе ставлення до фантастичних мрій. Б. І. Додонов, Т. Рібо, С. Л. Рубінштейн відзначають негативний вплив таких мрій, вважають, що вони дезорієнтують людину і роблять її нездатною протистояти негараздам реального життя. О. Г. Маклаков, навпаки, вбачає позитивне значення мрій подібного типу, у їх забезпеченні і збереженні механізмів рефлексії систем організму. І все ж більшість психологів вважає, що позитивно на людину впливає тільки реалістична мрія, яка представляє собою реальний стимул, мотив діяльності, завдяки якому стає можливим завершення розпочатої справи (М. Б. Беркінбліт, О. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, Р. Г. Натадзе та ін.).

Упродовж останніх десятиріч дослідження прогностичної функції психіки, пов'язаної з побудовою моделі майбутнього людини, відображаються у роботах все більшої кількості науковців (К. О. Альбуханова-Славська, Н. О. Арестова, Б. І. Додонов, Д. О. Леонтєв, О. В. Петровський та ін.). Дослідження в цьому напрямі пов'язані не лише з очевидною залежністю формування і трансформації моделі власного майбутнього людини від мікро- та макросоціальних умов, але й, навпаки, поряд зі шляхом від реальності до мрії існує також шлях від мрії до реальності. Прикладом цього можуть стати видатні досягнення наукової, технічної та художньої творчості, а також творіння самого себе. Виходячи з простору мрії, людина вже ніколи не стає такою, як була раніше. Згідно з даними дослідників, мрія сприяє усвідомленню людиною своєї поведінки (О. В. Петровський, Н. Н. Палагіна), призводить до виникнення нових переживань та почуттів (Б. І. Додонов, В. М. Косирьов), актуалізує рефлексивні процеси (І. С. Никитін, С. Л. Рубінштейн, С. Фешбек), формує ціннісно-смыслову сферу особистості (Б. І. Додонов, Д. О. Леонтєв) та виконує низку інших надзвичайно важливих психічних функцій.

Метою статті є представлення авторської методики роботи з мріями студентів першого курсу, які мають порушення слуху. Адже навички побудови образу майбутнього необхідні студентам для підготовки себе до подальшого життя та успішної самореалізації, для ефективного вирішення нестандартних професійних задач, для вдосконалення власної діяльності та особистості.

Мрія є принципово важливим елементом духовного життя будь-якої людини. На побутовому рівні, інтроспективно, вона відома та зрозуміла кожній людині. В той же час доводиться визнати, що в науці (в тому числі і у психології) проблема мрій на сьогоднішній день розроблена не в повній мірі. Досить зазначити, що проблемі мрій присвячено вкрай мало наукових робіт, у підручниках мрії коротко розглядаються в розділі, присвяченому уяві, у фахових періодичних виданнях статті, присвячені мріям, висвітлюють лише окремі якості даного феномена. В результаті цього виникають чисельні запитання щодо спонукальних механізмів мрій, а також їх диференціації від інших видів уяви, таких як фантазії, життєві сценарії та ін., не прояснена роль мрії у побудові життєвих планів, чекають свого наукового уточнення механізми та функції мрії.

Викладення основного матеріалу. В межах заходів, спрямованих на знайомство зі студентами-першокурсниками ДВНЗ «ККЛП» та первинну їх адаптацію до навчання, нами було проведено комплексну діагностичну роботу, яка, крім іншого, спрямовувалася на виявлення цінностей, цілей та мрій студентів. Відповідна діагностика проводилася серед усіх студентів, в тому числі і тих, які мають порушення слуху. В результаті цього було виявлено деякі загальні закономірності: мрії слабочуючих підлітків носять більш конкретний характер, ніж мрії їх здорових однолітків; крім того, мрії студентів із порушеннями слуху частіше за все знаходяться на побутовому життєвому рівні (напр.: «купити машину», «знайти свою другу половину», «мати власне житло»), водночас, мрії, так чи інакше пов'язані з професійним розвитком та реалізацією, практично не зустрічаються.

Як вже було зазначено вище, мрії людини – це орієнтир її розвитку і вектор, що підпорядковує і спрямовує усі цілі та досягнення. Відсутність мрій, пов'язаних з професійною діяльністю призводить до зниження рівня домагань, що, в свою чергу, може бути пов'язаним зі зниженням академічної мотивації та навчальної успішності. Низькі ж результати навчання, ставши причиною недостатньо вдалого працевлаштування, поведуть за

собою зниження матеріально-побутового рівня життя, замкнувши людину у невротичне коло.

Тому нами було прийнято рішення про створення психологічного тренінгу для слабчучючих студентів-першокурсників «На шляху до мрії».

Об'єктом тренінгової роботи є мрії студентів.

Предметом – роль мрії у процесі постановки цілей діяльності та професійної самореалізації студентами з порушеннями слуху.

Мета тренінгу полягає у віднайденні та формулюванні слабчучючими студентами мрій, пов'язаних із професійною діяльністю і створенні на їх основі стратегії саморозвитку.

Структура тренінгу передбачає проведення 15 занять тривалістю 80 хвилин кожне з інтенсивністю 1 раз на тиждень. Така інтенсивність дозволить студентам від заняття до заняття в повній мірі засвоїти пройдений матеріал, відпрацювати нові сформовані навички та емоційно підготуватися до подальшої роботи. Більш часті заняття можуть стати причиною емоційного перенапруження студентів, а менш інтенсивні – звести на нівець основну специфіку психологічного тренінгу, яка полягає у наступності та безперервності роботи, і перетворитись просто на комплекс розвиваючих занять. Крім того, регулярні щотижневі зустрічі слабчучючих першокурсників з психологом коледжу сприятимуть їх адаптації до навчання, налагодженню внутрішньогрупової взаємодії та підвищенню рівня психологічної культури. Кожне заняття проводиться психологом у парі з перекладачем-дактилологом, який також є куратором академічної групи студентів.

Розробляючи теоретичну модель тренінгу, ми спирались на концепцію реалістичних мрій, пов'язаних із цілком можливими потенційними досягненнями слабчучючих студентів. В межах нашої моделі реальна мрія розглядається як явище, що за сприятливих умов має призвести до дії, яка, в свою чергу, сприятиме реалізації мрії.

З нашої точки зору, реалізація мрії є можливою за рахунок послідовного виконання низки задач. Першим у цьому ланцюжку стоїть вироблення позитивної мотивації досягнення. Лише чітко сформовані та усвідомлені мотиви можуть спрямувати ефективну організовану діяльність. Наступним кроком, після формування позитивної мотивації є формулювання загальної мети, тобто усвідомлення та вербальне вираження людиною того, для чого їй витратити власні ресурси на тривалий і кропіткий процес досягнення мрії і наскільки це в подальшому може

підвищити її рівень життя. Досягнення глобальної та дещо абстрактної мети є можливим за рахунок постановки та реалізації конкретних цілей. Процес постановки таких цілей є нічим іншим, як розробкою стратегії діяльності. Проте, жодна стратегія, навіть чітко усвідомлена та вербалізована, не здатна призвести до результатів без конкретних активних дій. Процес переходу від планування до дій найбільш ефективно відбувається завдяки впливу зовнішнього мотиваційного фактора, який можна назвати спонукою. Внаслідок діяльності, спрямованої на реалізацію цілей, відбувається досягнення первинної мети, або переоцінка цінностей та переформулювання мрії.

Теоретична модель описуваного явища включає деякі додаткові фактори, які можуть чинити позитивний вплив на процес досягнення мрії. До цих факторів належить: підтримка з боку оточуючих; соціальне схвалення мрії та достатньо високий рівень домагань індивіда. Підтримка з боку оточуючих дозволяє людині максимально швидко актуалізувати свій внутрішній потенціал, а також не кидати розпочатої справи у разі відхилень від запланованого сценарію та невдач, які, на жаль, є неминучими за будь-якої довготривалої активності. Соціальне схвалення мрії – це популярність у сучасному суспільстві кінцевого продукту мрії. Цей фактор, як і попередній, дозволяє суб'єкту отримати додатковий емоційний ресурс від інших людей.

Нарешті, домагання визначають рівень ставлення людини до себе та віри у власні можливості. Оптимальним є достатньо високий рівень домагань, оскільки при низькому рівні вже на етапі формулювання мрії в особи можуть виникати труднощі, пов'язані з недостатньою вірою в себе та переконаністю у своїх невдачах. Занадто високий рівень домагань майже завжди призводить до неможливості виконання поставлених задач завищеної складності, яке веде за собою розчарування та зневірення. Тому в нашій моделі мова йде саме про достатньо високий рівень домагань.

Спираючись на представлену вище теоретичну модель, ми розробили програму психологічного тренінгу, в ході якого слабочуючі студенти першого курсу могли сформулювати власні мрії, розробити стратегію їх досягнення, а, головне, отримати позитивний емоційний ресурс для такої діяльності.

Тренінгова робота складається з трьох блоків. Перший блок (3 заняття) – знайомство – присвячується ознайомленню студентів зі специфікою роботи у тренінговій групі, виробленню норм і

правил внутрішньогрупової поведінки, звиканню до взаємодії з психологом та з іншими учасниками групи, віднайденню почуття безпеки та емоційного комфорту. Другий блок (7 занять) – власне робота з мріями: усвідомлення учасниками того, що таке мрії, зняття психологічних бар'єрів та дозвіл мріяти, формулювати найфантастичніші нездійсненні мрії та мрії цілі, які визначають спрямування усього життя, пов'язування мрій з власною професійною діяльністю та вписування їх в загальну цілісну модель власного життя. Третій блок (5 занять) – ресурсний, пов'язаний із розробкою конкретної стратегії дій, спрямованої на здійснення мрії, а, головне, – отриманням позитивного ресурсу від інших учасників групи, який дозволить повірити в себе, знайти сили для кропіткої роботи, мужньо переживати можливі невдачі та наполегливо йти до своєї мрії.

Тренінг «На шляху до мрії» спрямований, в першу чергу, на активацію прогностичної функції уяви студентів, їх уміння вибудовувати багатоетапну стратегію розвитку та позитивне ставлення до власного майбутнього. Крім того, працюючи у тренінговій групі, першокурсники швидше та ефективніше адаптуються до навчання у коледжі та включаються у систему нових для них взаємовідносин. При цьому знижується рівень соціальної тривоги, почуття емоційного дискомфорту та формується позитивне ставлення до оточуючих (одногрупників, куратора).

Вивчення впливу мрій на особистісно-професійний розвиток студентів дає підставу стверджувати, що чим повніше, ніж привабливіше, вибудована уявою модель професійного майбутнього, тим в більшій мірі вона сприяє ефективності професійної підготовки студентів. Побудова моделей бажаного майбутнього є важливою детермінантою особистісно-професійного розвитку студентів, що відкриває нові можливості для управління цим процесом.

Висновки. Актуальним питанням психології є теоретичне осмислення і конкретне емпіричне вивчення побудови картини бажаного професійного майбутнього та впливу її на особистісний та професійний розвиток студентів з порушеннями слуху. Відсутність таких досліджень обумовлює проблему стихійності мрій і непередбачуваності їх впливу на студентів.

Мрія – це модель бажаного майбутнього, яка постійно створюється і вдосконалюється уявою. Будучи принципово важливим елементом духовного життя людини, вона виконує низку функцій: спонукальну, змістотворчу, формуючу, на-

сичуючу, компенсаторну, інноваційну, функції антиципації, визначення мети й планування, особистісного захисту та комфортності.

На нашу думку, найбільш ефективною робота з мріями студентів-першокурсників з порушеннями слуху може відбуватися у формі психологічного тренінгу. Взаємодія у тренінговій групі дозволяє учасникам отримати позитивний емоційний ресурс, необхідний як для висловлення мрії, так і для планування процесу її реалізації.

Розроблений нами тренінг «На шляху до мрії» передбачає створення безпечного емоційного простору для взаємодії зі слабчочуючими студентами. В ході тренінгу вони навчаються краще розуміти інших людей і самих себе, позбавляються психологічних бар'єрів та розкривають свій творчий потенціал. Сформулювавши, за підтримки тренерів, мрії, пов'язані з професійною діяльністю, студенти розробляють детальну стратегію їх реалізації. Такий підхід дозволяє підвищити рівень задоволеності навчальною діяльністю, посилити академічну мотивацію та знизити емоційну напругу. Крім того, регулярні зустрічі з психологом формують психологічну культуру особистостей і розкривають для них конструктивні шляхи вирішення складних життєвих ситуацій.

Основними характеристиками нашого тренінгу є: орієнтованість на зняття психологічних бар'єрів та розкриття творчого потенціалу учасників; включення основних цілей і задач тренінгу в логіку навчального процесу та подальшої професійної діяльності студентів; проведення занять двома тренерами: психологом та перекладачем-дактилологом, який є також куратором академічної групи; ретельне відстеження подальшої долі та психологічна підтримка учасників тренінгу після його завершення.

Унікальна особливість нашого тренінгу полягає в проведенні додаткової індивідуальної онлайн-роботи психолога зі студентами. Така робота відбувається у проміжках між груповими зустрічами та покликана закріпити отримані позитивні результати, а також дати психологу можливість отримувати своєчасний відвертий зворотній зв'язок від учасників групи і, в разі необхідності, корегувати програму тренінгу.

Отже, психологічний тренінг «На шляху до мрії» допомагає слабчочуючим студентам першого курсу віднайти та сформулювати мрії, пов'язані з професійною діяльністю, створити на їх основі стратегію власного саморозвитку та знайти емоційний ресурс для її реалізації.

Список використаних джерел

1. Диканова М. Ю. Взаимосвязь особенностей характера и профессиональной направленности личности студентов : дис... кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Марина Юрьевна Диканова. – Москва, 2000. – 180 с.
2. Засєкіна Л. В. Наративний досвід vis-à-vis здоров'ю особистості / Лариса Володимирівна Засєкіна // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2012. – Вип. 19. – С. 101–110.
3. Иванов А. Г. Герменевтика вымысла : Анализ опыта вымысла в процессе смыслообразования : дис... кандидата философ. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Алексей Геннадиевич Иванов. – Тюмень, 2005. – 170 с.
4. Леонтьев Д. А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д. А. Леонтьев, Е. В. Шелобанова // Вопросы психологии. – Москва, 2001. – №1 – С. 57–66.
5. Мілютіна К. Л. Форми психокорекційного впливу / Катерина Леонідівна Мілютіна. – Київ : Главник, 2007. – 144 с.
6. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Николай Сергеевич Пряжников. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2006. – 256 с.
7. Терлецька Л. Г. Психологія зрілості : практикум / Лариса Гаріївна Терлецька. – Київ : Главник, 2006. – 144 с.
8. Юрьева Т. В. Мечта как связующее звено между настоящим и профессиональным будущим студента / Татьяна Владиславовна Юрьева // Ежегодник Института психологии. – Тамбов : Першина, 2007. – №3. – С. 147–154.
9. Trommsdorff G. Future orientation of institutionalized and noninstitutionalized delinquents and nondelinquents / G. Trommsdorff, H. Lamm // Europ. J. Soc. Psychol, 1980. – V. 10. – P. 247–248.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Dikanova M. Ju. Vzaimosvjaz' osobennostej haraktera i professional'noj napravlennosti lichnosti studentov : dis... kandidata psihol. nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogicheskaja psihologija» / Marina Jur'evna Dikanova. – Moskva, 2000. – 180 s.
2. Zaszekina L. V. Naratyvnyj dosvid vis-à-vis zdorov'ju osobystosti / Larysa Volodymyrivna Zaszekina // Psychologichni perspektyvy. – Luc'k, 2012. – Vyp. 19. – S. 101–110.

3. Ivanov A. G. Germenevtika vymysla : Analiz opyta vymysla v processe smysloobrazovaniya : dis... kandidata filosof. nauk : spec. 09.00.01 «Ontologija i teorija poznanija» / Aleksej Genadijevich Ivanov. – Tjumen', 2005. – 170 s.
4. Leont'ev D. A. Professional'noe samoopredelenie kak postroenie obrazov vozmozhnogo budushhego / D.A. Leont'ev, E.V. Shelobanova // Voprosy psihologii. – Moskva, 2001. – №1. – S. 57–66.
5. Miljutina K. L. Formy psihokorekcijnogo vplyvu / Kateryna Leonidivna Miljutina. – Kyi'v : Glavnyk, 2007. – 144 s.
6. Prjazhnikov N. S. Professional'noe i lichnostnoe samoopredelenie / Nikolaj Sergeevich Prjazhnikov. – Voronezh : NPO «MODJeK», 2006. – 256 s.
7. Terlec'ka L. G. Psihologija zrilosti : praktykum / Larysa Garii'vna Terlec'ka. – Kyi'v : Glavnyk, 2006. – 144 s.
8. Jur'eva T. V. Mechta kak svjazujushhee zveno mezhdju nastojashhim i professional'nym budushhim studenta / Tat'jana Vladislavovna Jur'eva // Ezhegodnik Instituta psihologii. – Tambov : Pershina, 2007. – №3. – S. 147–154.
9. Trommsdorff G. Future orientation of institutionalized and noninstitutionalized delinquents and nondelinquents / G. Trommsdorff, H. Lamm // Europ. J. Soc. Psychol, 1980. – V. 10. – P. 247–248.

Received November 07, 2016

Revised December 14, 2016

Accepted January 16, 2017